

УДК 332

*О. С. Корсакова,
старший викладач кафедри фінансів Донбаського державного технічного університету, м. Лисичанськ*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР РЕГІОНУ

*О. S. Korsakova,
PhD in department of finance Donbass State Technical University, Lysychansk*

CLASSIFICATION OF TERRITORIAL-PRODUCTION STRUCTURE OF THE REGION

У статті досліджена система класифікації регіональних територіально-виробничих структур з позиції їх економічної ефективності та конкурентоспроможності.

This article explores the classification system of regional territorial and industrial structures from the standpoint of economic efficiency and competitiveness.

Ключові слова: класифікація, оптимізація, організаційно-виробнича структура, регіон, інтеграція, кластер.

Keywords: classification, optimization, organizational and production structure, region, integration, cluster.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого економічного розвитку регіону обумовлюється об'єктивністю процесу переходу від галузевої спеціалізації до формування багатогалузевих регіональних об'єднань. Такий підхід до побудови регіонального господарства сприяє оптимізації розміщення виробничих бізнес-одиниць в регіоні. З точки зору дослідників, регіональна інтеграція та побудова сучасних територіально-виробничих форм оптимізації регіонального господарства має пройти декілька етапів становлення: обґрунтування економічної доцільності створення об'єднання; розробка механізму об'єднання та обґрунтування обраної моделі об'єднання; залучення фінансових ресурсів у виробничу сферу; посилення кооперації та розвиток супутніх міжгалузевих виробництв; фінансове забезпечення регіональних проектів.

Еволюція розвитку механізму оптимізації регіонального господарства пройшла шлях від функціонування відокремлених виробничих одиниць до створення масштабних транснаціональних корпорацій. Однак до кінця лишилися недопрацьованими питання обґрунтування об'єктивної необхідності розробки моделі формування ефективної стратегії розвитку регіону з обов'язковою оцінкою його промислового, економічного та ін. потенціалів, що базувалася б на всебічному дослідженні та обґрунтуванні класифікації регіональних територіально-виробничих структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи базу формування кластерної структури як сучасної територіально-виробничої форми оптимізації господарства регіону, слід звернути окрему увагу на організаційно-правову системи формування кластеру. Винслав Ю. В. класифікує інтегровані корпоративні об'єднання за організаційно-правовою концепцією їх формування [9]. Корпоративно інтегровані структури, що створені за характером спеціалізації і кооперації: вертикального типу; горизонтального типу; диверсифіковані; види об'єднань за процедурою створення (які створюються за ініціативою самих членів-учасників групи; які створюються за ініціативою органів виконавчої влади); види об'єднань за системостворюючим центром, навколо якого об'єднуються підприємства-члени групи (промислово підприємство; кредитно-фінансова установа; торгівельно-збутова організація; науково-дослідна організація).

Натомість, дослідження Гренбека Г. та Соломенникової Є. доводять, що пріоритетною є класифікація фінансово-промислових об'єднань виходячи з цілей, які ставлять перед собою засновники корпоративно інтегрованої структури [10]: сформовані з ініціативи фінансово-кредитних інститутів; сформовані з метою забезпечення виробничо-технічного розвитку; сформовані з метою формування державного сектору в економіці країни; сформовані на базі міждержавних угод; об'єднання, що мають офіційний статус корпоративної структури інтегрованого типу та неформальні структури.

Важливим аспектом методології створення промислово-фінансових об'єднань та їх ефективного функціонування в умовах мінливості ринку є побудова діючої системи управління корпоративно інтегрованими структурами. На сьогодні практика формування інтегрованих об'єднань створила три основні форми управління такими структурами (класифікація Кульбакова А.В.) [11]. До першої форми належать промислово-фінансові групи, де центром управління діяльністю всього об'єднання є холдингова компанія, що концентрує у себе всі контрольні пакети акцій всіх підприємств-учасників групи. До другої форми управління промислово-фінансовими об'єднаннями віднесені групи, де підприємства-учасники в межах окремих регіонів на взаємовигідних умовах об'єднують виробничі, фінансові, кадрові управлінські та інші ресурси і створюють акціонерну компанію. До третьої форми управління промисловими групами можна віднести специфічні кластерні утворення, де центром контролю, власності та управління є фінансово-кредитна установа, як правило, комерційний банк.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак у досліджених роботах недостатньо уваги приділено питанням економічної привабливості територіально-виробничих структур, неопрацьовані питання міжрегіональної та міжгалузевої інтеграції, а також організаційно-правові аспекти формування кластеру.

Метою дослідження є розробка економічних, правових, соціальних напрямків створення та функціонування територіально-виробничих структур, що забезпечать позитивний економічний ефект, як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні, а також сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз функціонування багатьох нині діючих територіально-виробничих форм господарювання на сьогодні довів недосконалість системи їх організації та хаотичність механізмів та методів здійснення ними виробничої діяльності. Потреби регіону, їх економічна, виробнича, територіальна та географічна специфіка вимагають розробки та впровадження нових сучасних форм господарювання. Натомість сама система регіонального розвитку потребує оптимізації. Досвід оптимізації господарства регіонів в економічно розвинутих країнах доводить ефективність побудови системи функціонування регіональних господарських комплексів на основі використання кластерної моделі регіонального співробітництва. Економічна привабливість зазначеної виробничої форми господарювання полягає в наступних аспектах [1]:

реалізація моделі передбачає використання економічних механізмів та програм, що мають на меті підвищення конкурентоспроможності підприємств як на регіональних, так і на зовнішніх ринках;

кластерна система господарювання сприяє нейтралізації ізолюваності підприємств та стимулює інноваційних розвиток;

є основою для реалізації спільних програм між підприємствами в рамках регіону та сприяє міжрегіональному співробітництву.

Кластерні утворення, що функціонують в різних галузях економіки на промисловості, об'єднуються за певними характерними особливостями, головними серед яких є: географічна локалізація; горизонтальна або вертикальна інтеграція; латеральні особливості, що забезпечують спільнодіючим підприємствам ефект

масштабу; технологічна; якісна, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств-членів кластеру.

Враховуючи всі особливості функціонування кластерних структур, їх можна об'єднати в три групи [2]:

кластери з регіонально обмеженою системою економічної діяльності, що об'єднують споріднені сектори економіки та промисловості, та зазвичай пов'язані з науково-дослідними організаціями;

кластери з вертикальними виробничими зв'язками, зорієнтовані на вузькоспеціалізовані сфери виробничої діяльності; об'єднуються навколо великих компаній, що охоплюють процеси виробництва та реалізацію продукції;

галузеві кластери, що охоплюють різні галузі промисловості та характеризуються високим рівнем агрегації.

Кластером можна вважати групу промислових підприємств, що об'єднуються за галузевою та територіальною ознакою, на принципах диверсифікованої вертикально інтегрованої структури, виробляють та реалізують подібну продукцію та/або результати її переробки; забезпечує своїм учасникам певні конкурентні переваги в умовах функціонування на ринку.

Одним з перших теорію формування міжрегіональних та міжгалузевих кластерів розробив А.Г. Гранберг [3]. В подальшому теорія розвитку регіональної економіки знайшла своє відображення в працях багатьох дослідників. Комплексний аналіз проведених досліджень дозволив сформувати класифікацію понять «кластер» за різними ознаками [4]:

За територіальним охопленням:

промисловий сектор – відмінність кластера від сектора ґрунтується на географічній ознаці, наявності ресурсів і т. п. Кластери є більш якісною системою організації регіональних систем. Промислові сектори ж загалом представлені концентраціями та використовуються, головним чином, для планування економічних перспектив. Зазвичай, до складу кластерів входять декілька промислових секторів [5];

промисловий кластер – це об'єднання кількох виробництв на базі об'єднання технологій, покупців, каналів розподілу ресурсів [5];

промисловий район – об'єднання підприємств, що працюють у взаємозалежних сферах виробництва, у межах однієї галузі й «обмежуються відстанню щоденної поїздки на роботу» [6];

регіональний кластер – це промисловий кластер, підприємства-учасники якого об'єднуються за географічною ознакою.

За ступенем стабільності [6]:

сильний – найбільш ефективна організаційна структура кластера, якій притаманні розвиток домінуючих етапів виробництва, високий рівень конкурентоспроможності, тісний взаємозв'язок між учасниками;

стійкий – розвиток кластерної структури означений як стабільний, спостерігається активізація внутрішніх зв'язків між підприємствами-учасниками;

потенційний – характеризується лише фрагментарною кластерною структурою, яка, однак, здатна до інтенсивного розвитку;

латентний – характеризується недостатністю взаємодії між учасниками та відносно індивідуальним розвитком окремих елементів кластеру.

За ступенем розвитку [7]:

агломерация – в рамках регіону функціонують декілька господарюючих суб'єктів;

виникаючий кластер – початковий рівень інтеграції: декілька учасників починають об'єднуватися за виробничою ознакою з метою реалізації окремих намірів;

кластер, що розвивається – до системи «виникаючого кластера» починають залучатися нові учасники в межах як означеного, так і суміжного регіонів; можуть формуватися інститути підтримки різної спрямованості;

зрілий кластер – характеризується інтеграцією за напрямками діяльності, регіонами, має стійкий рівень зв'язків з іншими об'єднаннями;

трансформація – основою життєдіяльності будь-якого інтегрованого об'єднання є його здатність до перетворення відповідно вимог ринку. Кластер здатен трансформуватися в декілька кластерів, що провадять інші види діяльності та будують нові форми внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

Переваги та недоліки кластерного підходу до формування оптимальної структури регіонального господарства висвітлювалися в працях багатьох вчених у цій сфері наукової діяльності. Найбільш змістовною класифікацією переваг застосування кластерної моделі управління регіональною економікою є класифікація Н.В. Смирнова [8], що подана в табл. 1.

Таблиця 1.
Переваги кластерного підходу до формування оптимальної структури господарства регіону

Критерій переваг	Переваги для регіону	Переваги для підприємств-учасників кластеру
Економічна ефективність	Збільшується рівень бази оподаткування та кількість платників податків. Формуються передумови для перспективного економічного рівня розвитку регіону.	Виникає додаткова інфраструктура для досліджень і інноваційного розвитку. Підвищується рівень продуктивності виробництва.
Соціальна ефективність	Можливість проведення ефективної соціальної політики за рахунок формування збалансованого регіонального бюджету.	Покращання умов праці та підвищення рівня заробітної плати.
Екологічна ефективність	За рахунок використання сучасних ресурсозберігаючих систем знижується рівень навантаження на навколишнє середовище.	Підвищується рівень безпеки діяльності підприємств-учасників кластера для навколишнього середовища.

Аналізуючи нормативно-методичну базу формування кластерної структури як сучасної територіально-виробничої форми оптимізації господарства регіону, слід звернути окрему увагу на організаційно-правову системи формування кластеру. Винслав Ю. В. класифікує інтегровані об'єднання за організаційно-правовою концепцією їх формування [9]. Корпоративні структури поділяються за територіальною ознакою розміщення та ресстрації підприємств-учасників:

регіональні – включають в свій склад підприємства, установи та організації, що розташовані в межах одного регіону (області);

міжрегіональні – об'єднують підприємства та організації, що розташовані в різних регіонах держави;

транснаціональні – до складу таких об'єднань входять підприємства, що розташовані в межах країни, а також підприємства-представники інших держав.

Для більш повного розкриття доцільності створення та функціонування корпоративних об'єднань кластерного типу слід відкоригувати означену класифікацію в контексті її ефективності. Спираючись на дослідження Вінслава Ю.В., визначено класифікаційні ознаки економічно ефективної корпоративної структури. Вони ґрунтовані орієнтацією кластеру на досягнення високих виробничо-фінансових результатів діяльності, освоєння нових ринків, на забезпечення гнучкості та мобільності в процесі пристосованості до мінливості умов ринкової економіки, використання переваг об'єднання промислового та фінансового капіталу та сприяння подальшому покращанню показників регіонального розвитку:

за характером спеціалізації та кооперації найбільш ефективними є кластерні структури вертикального типу у поєднанні з диверсифікованими;

пріоритетним напрямком об'єднання є добровільні об'єднання підприємств в корпоративно інтегровані структури;

найбільш ефективними є кластерні угруповання, ядром яких виступає кредитно-фінансовий центр;

для підприємств паливно-енергетичного сектору Луганської та Донецької області характерним є скупчення виробництва в межах одного регіону, а тому ще одним аспектом створення ефективної кластерної є її побудова за регіональним принципом.

Створення вертикально та горизонтально інтегрованих структур корпоративного типу на сьогодні є пріоритетним напрямком оптимізації регіонального розвитку більшості країн світу. Саме в секторі вертикально і горизонтально інтегрованих структур досягається оптимальна концентрація фінансового потенціалу регіону, його промислового потенціалу, а також потенціалу високих технологій.

У світовій практиці існує безліч шляхів виникнення і форм існування сучасних територіально-виробничих форм оптимізації господарства регіону, як засобу інтеграції промислового і банківського капіталу (так, вони здатні функціонувати і без створення адміністративно-управлінської структури; їх учасників можуть поєднувати не лише система взаємного володіння акціями, а й угода про використання патентів; переплетення директорів і т. і.); склад і структура кожної конкретної структури визначається індивідуально, на основі обліку стану виробництва і ринка. Передбачається також можливість формування інтегрованих регіональних

об'єднань не лише «зверху», а і «знизу». В економіці багатьох країн метакорпорації часто зустрічаються у формі картелів, синдикатів, трестів, консорціумів, концернів, господарських асоціацій, корнерів, холдингів, віртуальних компаній, стратегічних альянсів, промислово-фінансових груп, транснаціональних корпорацій, кластерів, промислових вузлів, контрактних груп, компаній з дивізіональною структурою і т. і.

Але на сьогодні найбільш ефективними формами оптимізації господарства визнано промислово-фінансові групи та кластерні утворення.

Висновок. Таким чином, результати проведених досліджень дають право стверджувати про наявність порушення рівноваги промислово-економічного розвитку регіонів та низький рівень ефективності організації регіонального господарства. На цьому етапі значна увага приділяється процесу оптимізації господарства регіону та формуванню сучасних регіональних територіально-виробничих структур.

Беручи до уваги вищевикладені теоретичні аспекти запровадження кластерної моделі регіонального господарства, можна зробити висновок про неприпустимість застосування уніфікованого підходу до організації інтегрованих промислових об'єднань, що нині існує в Україні. Мають бути розроблені окремі економічні, правові, соціальні напрямки створення та функціонування таких об'єднань, що забезпечать позитивний економічний ефект, як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні, а також сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону. Головним завданням цього процесу – виявити потенціал кластеризації регіону.

Кластерна структура дозволяє розвиватися системі функціонування фінансово-промислового капіталу, як головної економічної складової формування ефективних територіально-виробничих форм оптимізації господарства регіону. Виробничо-господарська діяльність кластеру сприяє розвитку характерних складових фінансово-виробничого капіталу, дозволяє впливати на розвиток регіональної економіки та оптимізує систему виробництва регіону в цілому. Окрім того, ефективність функціонування кластерної моделі оптимізації господарства регіону багато в чому залежить від рівня впливу факторів організаційного оформлення та розвитку фінансового капіталу на діяльність інтегрованого об'єднання, своєчасного виявлення негативних явищ та наслідків такого впливу, а також своєчасного та професійного запобігання їм.

Доцільність створення та функціонування корпоративних угруповань кластерного типу відкоригується з позиції їх ефективності. Орієнтація кластеру на досягнення високих виробничо-фінансових показників дозволяє стверджувати, що найбільш ефективними є диверсифіковані кластерні структури вертикального типу, створені на добровільній основі за регіональним принципом, ядром яких виступає фінансово-кредитна організація.

Перелік посилань:

1. Сухорукова А. І. Гірничо-металургійний комплекс України в сучасних ринкових умовах / А. І. Сухорукова, В. В. Матюха, М. Т. Мовчан // Стратегічна панорама. - К.: НІСД, 2009. - № 2. - С. 107-114.
2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.genon.ru>
3. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Гранберг: – ГУ ВШЭ. – 2001, серия «Taxis», 496 с.
4. Сушченко О.А. Формування інтегрованих територіальних утворень мезорівня [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nbu.gov.ua
5. Порваткина М. В. Зарубежный опыт формирования и развития региональных кластеров в экономически развитых странах // Вестник ТГПУ, 2011, №12. - с. 112-115
6. Стеблякова Л.П. Кластерная модель развития экономики / Л.П. Стеблякова // Труды университета. Вып. 2 (19). – Караганда: Карагандинский государственный университет, 2005. – С. 34-38
7. Мантаева Э.И., Куркудинова Е.В. Мировой опыт кластерной модели развития / Э. И. Мантаева, Е. В. Куркудинова // Региональная экономика УЭК. - 2012. - № 2. - С. 54-61
8. Смирнов Н.В. Необходимость формирования кластеров конкурентоспособности в нефтегазовом комплексе с целью преодоления последствий экономического кризиса. Электронный ресурс : <http://www.ibl.ru/konf/021210/47.html>
9. Винслав Ю. В. Социальная переориентация экономических преобразований: макро и мезоуровневые аспекты [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.wolters-kluwer.ru/ai/book/2677/file_chapt
10. Драчева О. Л. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур / О. Л. Драчева, А. М. Либман // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 67-79.
11. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kylbakov.ru/map/index.html>

References:

1. Sukhorukov, A.I. Matyukha, V.V. and Movchan, M.T. (2009), "Mining complex of Ukraine in the current market conditions", *Strategic Panorama*, vol. 2, NISS, Kyiv, Ukraine, pp. 107-114.
2. [Online], available at: <http://www.genon.ru>
3. Hranberh, A.G. (2001), *Basics rehyonalnoy Economy*, PG VSHE, Series «Taxis», p.496.
4. Sushchenko, O.A. "Formation of integrated territorial entities meso level" [Online], available at: www.nbu.gov.ua
5. Porvatkin, M.V. (2011), "Foreign experience of formation and development of regional clusters in economically developed countries", *Bulletin of Tomsk State Pedagogical University*, vol.12, pp. 112-115.
6. Steblyakova, L.P. (2005), "The cluster model of economic development", *Proceedings of the University*, Vol. 2 (19), Karaganda State University, pp. 34-38.
7. Mantaeva, E.I. and Kurkudinova, E.V. (2012), "World experience of cluster model of development", *Regional Economy Wax*, vol. 2, pp. 54-61.
8. Smirnov, N.V., "Need to form clusters of competitiveness in the oil and gas sector in order to overcome the economic crisis", [Online], available at: <http://www.ibl.ru/konf/021210/47.html>
9. Vinslav, V., "Social reorientation of economic reforms: macro and mezourovnevye aspects", [Online], available at: www.wolters-kluwer.ru/ai/book/2677/file_chapt
10. Dracheva, O.L. and Libman, A.M. (2001), "Problems of definition and classification of integrated corporate structures", *Management in Russia and abroad*, vol. 4, pp. 67-79.
11. [Online], available at: <http://kylbakov.ru/map/index.html>

Стаття надійшла до редакції 20.06.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"